

Araştırma Makalesi / Research Article

**TÜRKİYE’DE KADINLARIN SİYASAL TEMSİLİNDE BİR STK OLARAK
KA-DER (1997-1999)**

Fatmanur ALHANLIOĞLU¹

Öz

Türkiye’de kadınların siyasal haklara sahip olmalarına rağmen karar alma mekanizmalarındaki sınırlı temsili, 1990’lı yıllarda kadın hareketinin önemli tartışma alanlarından biri olmuştur. Bu çalışma, 1997 yılında kurulan Kadın Adayları Destekleme Derneği’nin (KA-DER) 1997-1999 döneminde kadınların siyasal temsiline yönelik faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin 1999 genel seçimleri bağlamındaki etkisini değerlendirmektedir. İnceleme sonucunda KA-DER’in kadınları adaylığa teşvik etme, adaylara eğitim ve danışmanlık desteği sağlama, kota ve seçilebilir sıra taleplerini gündeme taşıma, siyasi partilerin aday belirleme tercihlerini tartışmaya açma ve kadınların eksik temsili kamuoyunda görünür kılma yönünde çok boyutlu bir faaliyet alanı oluşturduğu görülmüştür. 1999 seçimlerinde kadın milletvekili sayısının bir önceki seçime göre arttığı görülmüş; ancak bu değişimin doğrudan KA-DER’in faaliyetlerine bağlanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık derneğin kadınların siyasal temsili yalnızca aday sayısı üzerinden değil, adaylık koşulları, liste sıraları ve siyasi partilerin tercihleri üzerinden tartışmaya açması önemli bir katkı oluşturmuştur. Çalışma, KA-DER’in bu dönemdeki etkisinin doğrudan seçim sonuçlarını belirlemekten çok, kadınların siyasal temsil talebini örgütlü biçimde siyasal ve kamusal gündeme taşımada belirginleştiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: KA-DER, Kadınların siyasal temsili, Kadın hareketi, Sivil toplum, 1999 Genel seçimleri.

JEL Kodları: J16, D72

**KA-DER AS AN NGO IN THE POLITICAL REPRESENTATION OF WOMEN IN
TÜRKİYE (1997-1999)**

Abstract

Although women in Türkiye had political rights, their limited representation in decision-making processes became a major area of debate within the women’s movement during the 1990s. This study evaluates the activities of the Women Candidates Support Association (KA-DER), founded in 1997, aimed at promoting women’s political representation during the 1997-1999 period, and the impact of these activities in the context of the 1999 general elections. The study reveals that KA-DER established a multifaceted field of activity, encouraging women to run for office, providing training and consultancy support to candidates, raising demands for quotas and winnable positions on candidate lists, opening up discussions on the candidate selection practices of political parties, and bringing women’s underrepresentation to public attention. Although the number of women elected to parliament increased in the 1999 elections compared with the previous election, this increase cannot be directly attributed to KA-DER’s activities. Nevertheless, the association made an important contribution by addressing women’s political representation not only in terms of the number of candidates but also in relation to the conditions of candidacy, candidate list rankings, and the preferences of political parties. The study demonstrates that, rather than directly determining election results, KA-DER’s influence during this period was evident primarily in its role in bringing women’s demand for political representation to the political and public agenda in an organized manner.

Keywords: KA-DER, Women’s political representation, Women’s movement, Civil society, 1999 General elections.

JEL Codes: J16, D72

¹ Dr., f.alhanlioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0293-2755

Başvuru Tarihi (Received): 01.02.2026 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.10.2026

Giriş

Kadınların siyasal yaşama katılımı, demokratik temsilin toplumsal kapsayıcılığını belirleyen temel unsurlardan biridir. Siyasal hakların hukuki olarak tanınmış olması, kadınların karar alma mekanizmalarında dengeli ve etkin biçimde temsil edilmelerini kendiliğinden sağlamamaktadır. Seçimlere katılabilme ve aday olabilme imkânlarının yanı sıra siyasi partilerin aday belirleme süreçleri, adayların listelerdeki konumları ve siyasal karar alma mekanizmalarına erişim koşulları da temsilin fiili düzeyini belirlemektedir. Türkiye’de kadınların seçme ve seçilme haklarını erken bir dönemde elde etmiş olmalarına rağmen parlamentodaki sayısal varlıklarının uzun yıllar düşük düzeyde kalması, hukuki eşitlik ile fiili siyasal temsil arasındaki mesafenin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle 1990’lı yıllarda demokratikleşme, sivil toplum ve kadın hareketi etrafında gelişen tartışmalar, kadınların siyasal temsilini yeniden görünür hâle getiren bir zemin oluşturmuştur.

1980 sonrasında Türkiye’de kadınların toplumsal ve kamusal yaşamdaki konumlarına ilişkin tartışmaların genişlemesi, kadınların farklı sorun alanları etrafında örgütlenmelerine de zemin hazırlamıştır. Bu süreç 1990’lı yıllarda kadın örgütlenmesinin daha çeşitli çalışma alanlarına yönelmesi ve belirli sorunlara odaklanan yapıların görünürlük kazanmasıyla devam etmiştir. Kadınların karşılaştıkları hukuki ve toplumsal eşitsizliklerin yanı sıra karar alma mekanizmalarındaki sınırlı varlıkları da bu dönemde üzerinde durulan meselelerden biri hâline gelmiştir. Böylece kadınların siyasal yaşama katılımı ve temsil düzeyi, daha belirgin hedefler etrafında ele alınabilecek bir çalışma alanına dönüşmüş; kadınların karar alma süreçlerinde daha fazla yer almasını amaçlayan örgütlenmelerin ortaya çıkabileceği toplumsal ve örgütsel bir zemin oluşmuştur.

Kadınların parlamentodaki düşük temsiline devam etmesi, siyasal temsil sorununun yalnızca kadınların siyasete katılma isteği veya adaylık başvurularının sayısı üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Adaylığın milletvekilliğine dönüşebilmesi, siyasi partilerin kadın adaylara yönelik tutumları, liste tercihleri ve partilerin seçim çevrelerindeki gücü gibi birbirine bağlı unsurlardan etkilenmektedir. Bu nedenle kadınların siyasal temsilini artırmaya yönelik bir girişimin etkisini değerlendirirken yalnızca seçim sonunda ortaya çıkan milletvekili sayısına odaklanmak yeterli değildir. Kadınların adaylığa teşvik edilmesi, siyasal süreçlere hazırlanması, parti yönetimlerine yönelik taleplerin örgütlü biçimde dile getirilmesi ve temsil eşitsizliğinin kamuoyu gündemine taşınması da bu sürecin değerlendirilmesi gereken boyutları arasında yer almaktadır.

Bu ortam içerisinde 1997 yılında kurulan Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER), kadınların siyasal karar alma mekanizmalarındaki temsilini doğrudan çalışma alanı hâline getiren örgütlü yapılardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Derneğin kuruluş sürecinde kadınların milletvekilliği ve yerel yönetimlerdeki temsil oranlarının artırılması temel hedeflerden biri olarak belirlenmiş; kadınların aday olmaya teşvik edilmesi, adaylık sürecinde desteklenmesi ve siyasi partilerin kadın temsiline ilişkin tercihlerini etkilemeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bununla birlikte KA-DER’in siyasal temsil anlayışı yalnızca kadın aday sayısını artırmaya indirgenmemiş; kadınların siyasal alanda kendi adlarına hareket edebilme imkânlarının geliştirilmesi de örgütün faaliyetlerinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Bora, 2011, s. 123-124).

KA-DER’in kuruluşundan sonraki ilk yılları, bir sivil toplum kuruluşunun kadınların siyasal temsiline hangi araçlarla müdahale edebileceğini ve bu müdahalenin hangi sınırlar içerisinde sonuç üretebildiğini incelemek açısından dikkat çekici bir dönemdir. Derneğin siyasi partilerden bağımsız bir yapı içerisinde hareket etmesi, temsil sorununa doğrudan aday belirleyen bir siyasal aktör olarak değil, kadın adayları destekleyen, siyasi partiler üzerinde baskı oluşturan ve kamuoyu yaratmaya çalışan bir örgüt olarak müdahil olmasını beraberinde getirmiştir. Bu

durum, KA-DER'in etkisinin değerlendirilmesinde iki farklı düzeyin birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bir tarafta kadın adayların ve kadın milletvekillerinin sayısında meydana gelen değişim bulunurken, diğer tarafta kadınların siyasal temsile erişimini etkileyen koşulların görünür hâle getirilmesi ve siyasi partilerin bu alandaki tercihlerinin tartışmaya açılması yer almaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, KA-DER'in 1997-1999 yılları arasında yürüttüğü faaliyetlerin kadınların siyasal temsiline ne ölçüde ve hangi araçlarla katkı sağladığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda derneğin kadınları siyasete ve adaylığa teşvik etmeye yönelik girişimleri, adaylara sağladığı eğitim ve destekler, siyasi partilere yönelik kota ve seçilebilir sıra talepleri, kamuoyu oluşturma faaliyetleri ve 1999 genel seçimleri sürecindeki çalışmaları birlikte değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca KA-DER'in kuruluşundan sonraki ilk genel seçimde kadınların parlamentodaki temsiline meydana gelen değişimin derneğin faaliyetleriyle hangi ölçüde ilişkilendirilebileceği ve bu ilişkinin sınırlarının neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın 1997-1999 yıllarıyla sınırlandırılması, 1997'nin KA-DER'in kuruluş yılı olması ve 1999 genel seçimlerinin derneğin kuruluşundan sonraki ilk genel seçim deneyimini oluşturması nedeniyle tercih edilmiştir. Böylece derneğin kuruluş aşamasında belirlediği hedefler ile bu hedeflerin ilk genel seçim sürecindeki uygulama ve sonuçlarının aynı dönem içerisinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, KA-DER'in 1997-1999 döneminde kadınların siyasal temsiline yönelik faaliyetlerinin niteliğini, katkısını ve sınırlarını değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Araştırmada dönemin siyasal ve toplumsal koşulları ile kadınların parlamentodaki temsil düzeyi birlikte ele alınmış; KA-DER'in kuruluşundan 1999 genel seçimlerine uzanan süreç tarihsel bağlamı içerisinde incelenmiştir. Elde edilen veriler, derneğin faaliyetleri ile seçim sonuçları arasında doğrudan bir nedensellik kurmak yerine, KA-DER'in kadınların siyasal temsil sürecine müdahale edebildiği alanları ve bu müdahalenin karşılaştığı sınırlılıkları belirlemeye yönelik olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel kaynak grubunu dönemin ulusal basınında KA-DER ve kadın adaylara ilişkin yayımlanan haber, ilan ve açıklamalar ile kadın hareketine ilişkin süreli yayınlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede özellikle Cumhuriyet gazetesi ile Pazartesi dergisinde yer alan seçim dönemi haberleri ve değerlendirmeleri, KA-DER'in faaliyetlerinin dönemin kamuoyuna nasıl yansıdığını izlemek amacıyla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra seçim ve parlamento verileri, kadınların siyasal temsiline ilişkin resmî ve uluslararası raporlar ile KA-DER, kadın hareketi, siyasi partiler ve kadınların siyasal temsili üzerine hazırlanmış kitap, makale ve lisansüstü çalışmalar birlikte değerlendirilmiştir. Birincil ve ikincil nitelikteki bu kaynakların birlikte ele alınmasıyla, derneğin kendi hedef ve faaliyetleri ile siyasi partilerin kadın temsiline yönelik tutumları ve seçimlerin ortaya çıkardığı temsil tablosu arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Böylece KA-DER'in etkisi yalnızca örgütün açıklamaları veya kadın milletvekili sayısındaki değişim üzerinden değil, faaliyetlerin siyasal süreçte oluşturduğu imkânlar ve karşılaştığı sınırlılıklar üzerinden incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 1990'lı yıllarda Türkiye'de kadınların siyasal temsili genel görünümü dönemin siyasal ve toplumsal koşulları içerisinde ele alınmakta ve KA-DER'in ortaya çıkışına zemin hazırlayan temsil sorunu incelenmektedir. İkinci bölümde KA-DER'in kuruluş süreci ile 1997-1999 yılları arasında kadınların siyasal temsiline yönelik yürüttüğü çalışmalar ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise 1999 genel seçimlerinin ortaya çıkardığı sonuçlardan hareketle KA-DER'in kadınların siyasal temsiline sağladığı katkının niteliği ve bu katkının sınırları değerlendirilmektedir. Böylece derneğin kuruluşundan sonraki ilk genel seçim deneyimine uzanan süreç, kadınların siyasal temsili bağlamında bütüncül bir çerçevede incelenmektedir.

1. 1990’lı Yıllarda Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili

Demokratik siyasal sistemlerde temsil, yurttaşların yalnızca seçimlerde oy kullanabilmesiyle sınırlı değildir; farklı toplumsal kesimlerin taleplerinin karar alma süreçlerine taşınabilmesini ve bu kesimlerin siyasal kurumlarda görünür olabilmesini de gerektirir. Bu noktada sivil toplum, devletin doğrudan denetimi dışında kalan, gönüllülük ve rızaya dayalı ilişkilerin geliştiği bir alan oluşturmaktadır (Türköne, 2014, s. 289-290). Sivil toplum alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ise kâr amacı gütmeyen, kolektif yarar temelinde ve gönüllülük esasıyla faaliyet gösteren; toplumun taleplerinin kamuoyuna ve siyasal otoriteye iletilmesinde rol üstlenen örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır (Özer ve Aksoy, 2016, s. 387). Sivil toplum örgütlenmelerinin politika üretebilmesi, politika üretenleri etkileyebilmesi ve demokratik bir baskı mekanizması oluşturabilmesi de sivil toplumun siyasal süreçlerle ilişkisini güçlendiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır (Türköne, 2014, s. 290). Bu işlevler, temsil imkânları sınırlı kalan toplumsal kesimlerin ortak taleplerini görünür kılabilmeleri ve kamusal alanda daha güçlü biçimde ifade edebilmeleri bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Kadınların siyasal temsili de bu çerçevede yalnızca hukuken tanınmış seçme ve seçilme hakları üzerinden değil, kadınların siyasete etkin biçimde katılabilmeleri, seçilebilir konumlarda aday gösterilebilmeleri ve karar alma mekanizmalarında yer alabilmeleri üzerinden değerlendirilmelidir.

Türkiye’de 1980 sonrasında sivil toplum alanında yaşanan dönüşüm, kadınların bağımsız örgütlenmesi bakımından da yeni imkânlar yaratmıştır. Bu dönemde insan hakları, çevre ve kadın sorunları gibi alanlar etrafında gelişen yeni toplumsal hareketler, siyasal katılımın yalnızca siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmediğini gösteren farklı örgütlenme biçimlerini görünür hâle getirmiştir (Türköne, 2014, s. 305-307). Kadın hareketinin bu ortamda güç kazanması, kadınların yaşadığı eşitsizliklerin mevcut siyasal yapıların içinde tali bir mesele olarak ele alınması yerine, kadınların kendi gündemlerini oluşturdukları bağımsız bir mücadele alanının gelişmesini sağlamıştır. Sivil toplumun gelişimi ile kadınların örgütlenme olanaklarının genişlemesi de bu bakımdan birbirini besleyen süreçler olarak değerlendirilebilir; kadın örgütlenmeleri sivil toplum alanının çeşitlenmesine katkıda bulunurken, sivil toplumun genişlemesi kadınların taleplerini kamusal ve siyasal alana taşıyabilecekleri kanalların güçlenmesine imkân sağlamıştır (Keysan, 2016, s. 159-160). Bu karşılıklı etkileşim, kadınların siyasal katılımının yalnızca siyasi partiler ve seçimler üzerinden değil, sivil toplum alanında yürütülen faaliyetlerin kamusal ve siyasal gündem üzerindeki etkileri üzerinden de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle sivil toplum alanındaki genişleme, kadınların daha sonraki yıllarda siyasal temsil sorununu bağımsız bir mücadele ve örgütlenme alanı hâline getirebilmelerinin de önemli koşullarından biri olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de kadınların toplumsal konumlarına ve kendilerine atfedilen geleneksel rollere yönelik itirazları, 1980’li yıllarla başlayan bir olgu değildir. Osmanlı döneminden itibaren farklı biçimlerde gelişen kadın mücadelesi, Cumhuriyet döneminde de değişen toplumsal ve siyasal koşullar içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle 1980 sonrasında ortaya çıkan feminist hareketi Türkiye’de kadın mücadelesinin başlangıcı olarak değil, daha uzun bir tarihsel birikimin farklı bir örgütlenme ve mücadele anlayışı kazandığı yeni bir evre olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Bununla birlikte 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinin ardından oluşan siyasal ortam, feminist hareketin gelişme biçimi üzerinde etkili olmuş; diğer birçok siyasal ve toplumsal örgütlenmenin sınırlandırıldığı koşullarda kadınların bağımsız örgütlenme arayışları giderek daha görünür hâle gelmiştir (Çeşnigil, 2019, s. 28). Bu süreç, kadınların yalnızca mevcut siyasal yapılarda daha fazla yer alma talebini değil, kadınların toplumsal konumunu belirleyen eşitsizliklerin ve bunları üreten ilişkilerin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunları bireysel deneyimlerin ötesinde toplumsal ve siyasal ilişkiler çerçevesinde ele alan bu yönelim, ikinci dalga feminizmin temel yaklaşımlarıyla da örtüşmektedir. Feminizm, kadınların içinde bulundukları eşitsiz konumu tanımlamalarını ve bu

konumu değiştirmeye yönelik politik mücadele geliştirmelerini mümkün kılan bir düşünce ve hareket alanı olarak kadınların ikincilleştirilmesinin doğal ya da değişmez olmadığına dikkat çekmiştir (Çakır, 2014, s. 415-416). İkinci dalga ile birlikte özel alan, aile, beden, şiddet ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi daha önce siyasal alanın dışında görülen konuların politik niteliği tartışmaya açılmış; kadınların kendi deneyimlerinden hareketle bağımsız örgütlenmeler kurmaları önem kazanmıştır (Çakır, 2014, s. 435-437). Bu çerçevede Türkiye bakımından değerlendirildiğinde, 1980'lerde gelişen bağımsız kadın hareketinin yalnızca kadınların mevcut siyasal kurumlara daha fazla katılmasını talep eden bir hareket olmadığı; aynı zamanda bu kurumların ve toplumsal ilişkilerin kadınlar açısından nasıl işlediğini sorgulayan yeni bir siyasal perspektif geliştirdiği görülmektedir.

1980 sonrasında kadın hareketinin bağımsız bir siyasal alan oluşturması, 1990'lı yıllara gelindiğinde kadınların kamusal ve siyasal yaşamda karşılaştıkları eşitsizliklerin daha görünür biçimde tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte kadınların bağımsız örgütlenme arayışlarının güçlenmesi, kadın hareketinin dönemin siyasal yeniden yapılanması içerisinde kendine özgü bir mücadele alanı oluşturmaya imkân sağlamıştır (Karagöz, 2008, s. 170-172). Bu birikim, 1990'larda kadınların toplumsal görünürlüklerindeki artışa rağmen siyasal temsillerinin neden sınırlı kaldığı sorusunu daha belirgin hâle getirirken, kadın hareketinin mücadele alanlarının çeşitlenmesine de zemin hazırlamıştır.

1990'lı yıllar, kadın hareketinin önceki dönemde geliştirdiği mücadele biçimlerinin daha kalıcı ve kurumsal örgütlenmelere yöneldiği bir dönem olmuştur. 1980'lerde kampanya, gösteri ve çeşitli eylemler aracılığıyla kamuoyuna taşınan kadın sorunları, 1990'lara gelindiğinde daha sistematik ve kurumsal örgütlenmeler içerisinde ele alınmaya başlanmıştır (Güzelcan Şenol, 2010, s. 68-69). Bu dönüşümle birlikte kadınların farklı sorun alanları etrafında örgütlenmeleri yaygınlaşmış; dernek, vakıf ve platformlar kadın hareketinin önemli faaliyet alanları hâline gelmiştir (Şevenk, 2022). Kadın hareketindeki bu örgütsel dönüşüme, kadın sorunlarının resmî kurumlar düzeyinde daha görünür hâle gelmesi de eşlik etmiş ve böylece 1990'lar kadın meselesinin farklı kurumsal kanallar aracılığıyla ele alındığı bir dönem niteliği kazanmıştır (Acuner, 2011, s. 125). Bu gelişmeler, kadın hareketinin yalnızca örgütlenme biçimindeki bir değişime değil, belirli sorun alanlarına yoğunlaşan daha uzmanlaşmış kadın örgütlerinin gelişebileceği bir zeminin oluşmasına da işaret etmektedir. Örgütlenme alanındaki bu çeşitlenme, kadınların siyasal temsil meselesinin de genel kadın sorunları içerisindeki başlıklardan biri olmaktan çıkarak bağımsız bir mücadele alanına dönüşebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Böylece kadın hareketinin önceki yıllarda oluşturduğu toplumsal ve siyasal birikim, 1990'larda belirli talepler etrafında örgütlenen daha hedef odaklı yapıların ortaya çıkmasına elverişli bir nitelik kazanmıştır.

Kadınların siyasal temsil taleplerinin giderek belirginleşmesi, hukuki hakların varlığı ile bu hakların fiilen kullanılabilmesi arasındaki ayrımı da önemli hâle getirmektedir. Kadınların erkeklerle aynı hukuki haklara sahip olmaları, toplumsal ve kurumsal engeller ortadan kalkmadığı sürece siyasal alanda eşit sonuçlar doğurmamaktadır. Liberal feminist yaklaşım içinde geliştirilen tartışmalarda da kadınların kamusal alana eşit katılımının yalnızca hukuki fırsat eşitliğiyle sağlanamayabileceği; kota gibi özel önlemlerin ve kurumsal düzenlemelerin eşitsizliği azaltmada işlevsel olabileceği vurgulanmaktadır (Çakır, 2014, s. 445-446). Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkını 1930'lu yıllarda elde etmiş olmalarına karşın 1990'larda parlamentodaki oranlarının hâlâ birkaç puanla sınırlı kalması, hukuki kazanımlar ile siyasal temsil arasındaki bu mesafeyi açık biçimde göstermektedir.

1990'lı yıllarda kadınların siyasal temsillerinin seyrini değerlendirebilmek için dönemin seçimleri ve bu seçimlerin gerçekleştiği siyasal koşullar ayrıca önem taşımaktadır. Bu çerçevede ilk önemli eşik, XVIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) beş yıllık yasama süresini tamamlamadan seçimlerin yenilenmesine karar vermesi üzerine gerçekleştirilen 20 Ekim

1991 Milletvekili Genel Seçimleri olmuştur. Seçim öncesinde seçim sisteminde yapılan değişikliklerle çevre barajları yeniden düzenlenmiş ve tercihli oy uygulaması sisteme dâhil edilmiştir. Seçmenlerin parti listelerindeki adaylar arasında tercih yapabilmelerine imkân veren bu uygulama sonucunda 51 milletvekili listelerdeki sıralarını yükselterek seçilirken, seçmenlerin yaklaşık %65’inin tercihli oy kullandığı tespit edilmiştir (Türk Parlamento Tarihi: TBMM XIX. Dönem (1991-1995), Cilt 1, s. 6-7). Seçmenlerin adaylar üzerinde belirli ölçüde tercih kullanabilmesine imkân veren bu düzenleme, kadınların aday listelerindeki konumunun ve seçilebilirliğinin tartışıldığı bir seçim ortamında ayrıca önem taşımaktadır.

Seçim sürecinde kadınlar, siyasi partilerin kampanyalarında önceki dönemlere kıyasla daha görünür bir seçmen kitlesi hâline gelmiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Anavatan Partisi’nin (ANAP) kadınlara yönelik mesajlara yer vermesi; özellikle SHP’nin eşit işe eşit ücret, kreşlerin yaygınlaştırılması ve kadın sorunlarına yönelik kurumsal düzenlemeler gibi vaatleri gündeme taşıması, kadın sorunlarının parti söylemlerindeki görünürlüğünün arttığına işaret etmektedir (Yaraman, 2015, s. 149-151). Ancak seçim söylemlerinde ortaya çıkan bu görünürlük, kadınların adaylığı ve parlamenter temsili bakımından aynı ölçüde somutlaşmamıştır.

1991 seçimleri öncesinde kadınların parlamentoda daha fazla yer alması gerektiği yönündeki söylemler güçlenmesine rağmen, siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerinde bu amacı güvence altına alacak mekanizmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Kadın örgütleri, kadın adayların yalnızca listelerde bulunmasının yeterli olmadığını; adaylıkların parlamenter temsile dönüşebilmesi için kadınların seçim şansı bulunan konumlarda yer almaları gerektiğini dile getirmiştir. Kota, tercihli oy ve kadınların seçilebilir sıralardan aday gösterilmesi gibi önerilerin tartışılması da temsil sorununun giderek daha somut araçlar üzerinden ele alınmaya başladığını göstermektedir (Yaraman, 2015, s. 145-147). Burada dikkat çekici olan, tartışmanın kadınların siyasete katılıp katılmamasından çok, siyasal sistem içinde hangi koşullarda temsil edilebildikleri noktasına yönelmesidir.

Seçim sonuçları bu tartışmaların önemini daha açık biçimde ortaya koymuştur. 1991 seçimlerinin ardından oluşan 450 üyeli TBMM’de yalnızca 8 kadın milletvekili yer almış ve kadınların temsil oranı %1,8’de kalmıştır (Gökçimen vd., 2009, s. 19). Bu sonuç, kadınların seçim kampanyalarında hedeflenen ve talepleri dikkate alınan bir seçmen kitlesi hâline gelmeleri ile karar alma mekanizmalarında temsil edilmeleri arasında belirgin bir fark bulunduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle kadınların seçmen olarak siyasal öneminin artması, onların temsilci olarak siyasal güç kazanmaları anlamına gelmemiştir. Bu nedenle 1991 seçimleri, kadınların siyasal katılımının yalnızca oy verme davranışı üzerinden değerlendirilmesinin yetersizliğini ortaya koyan önemli bir eşik olarak görülebilir. Ortaya çıkan tablo, kadınların siyasal temsil sorununda ağırlık noktasının giderek hukuki hakların elde edilmesinden bu hakların siyasal kurumlar içerisinde fiilen kullanılabilmesine doğru kaydığını göstermektedir. Bu bakımdan 1990’ların başında tartışılması gereken temel mesele, kadınların siyasete katılma hakkına sahip olup olmadıklarından ziyade, bu katılımın neden parlamenter temsile yeterli ölçüde dönüşmediğidir.

1995 genel seçimlerine gelindiğinde kadınların siyasal temsil talebinin hem adaylık düzeyinde hem de örgütlü kadın hareketi içinde daha belirgin hâle geldiği görülmektedir. Seçimlere uzanan süreç aynı zamanda Türkiye siyasetinde önemli değişimlerin yaşandığı bir döneme karşılık gelmiştir. 1991 seçimlerinin ardından başlayan koalisyon hükümetleri döneminde Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ölümü üzerine Süleyman Demirel Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, DYP Genel Başkanlığına seçilen Tansu Çiller ise 1993 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kadın başbakanı olmuştur. SHP ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) birleşmesi, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve dönemin siyasal ve toplumsal gelişmeleri de 24 Aralık 1995 seçimlerine uzanan siyasal ortamın şekillenmesinde etkili olmuştur (Türk Parlamento Tarihi:

TBMM XX. Dönem (1995-1999), Cilt 1, s. 1-3). Bir kadının ilk kez başbakanlık makamına ulaşması kadınların siyasal görünürlüğü bakımından tarihsel bir gelişme olmakla birlikte, bu gelişme kadınların parlamentodaki genel temsil düzeyinde benzer ölçüde bir dönüşüm yaşandığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle 1995 seçimleri, kadınların bireysel olarak siyasal sistemin üst kademelerine ulaşabilmeleri ile kadınların bir toplumsal grup olarak parlamentoda temsil edilmeleri arasındaki ayrımın izlenebilmesi bakımından da önem taşımaktadır.

24 Aralık 1995 seçimleri öncesinde siyasi partilere toplam 519 kadın milletvekili aday adaylığı başvurusunda bulunmuştur. Başvuruların DYP’de 135, ANAP’ta 100, Halkın Demokrasi Partisi’nde (HADEP) 100, Yeni Demokrasi Hareketi’nde (YDH) 90, CHP’de 40, Milliyetçi Hareket Partisi’nde (MHP) 38 ve Refah Partisi’nde (RP) 16 olarak dağıldığı görülmektedir. Aynı yıl otuz beş kadın örgütünün 8 Mart dolayısıyla ortak bir bildiri yayımlayarak kadınların sorunlarına duyarlı ve ayrımcılığa karşı çıkan kadın adayların desteklenmesi çağrısında bulunması, temsil talebinin bireysel adaylıkların ötesine geçerek örgütlü bir siyasal talep niteliği kazandığını göstermektedir (Yaraman, 2015, s. 156-157).

Bu veriler, kadınların parlamentoda düşük oranlarda yer almasını yalnızca kadınların siyasete ilgisizliğiyle açıklayan yaklaşımları önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Çünkü aday adaylığı düzeyinde belirgin bir talep mevcutken bu talebin seçilmiş temsilci sayısına aynı ölçüde yansımaması, siyasal temsil sürecinin sonraki aşamalarına bakmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle siyasi partilerin kadın adaylara listelerde tanıdığı konumlar, bu noktada belirleyici hâle gelmektedir. Bu tablo, meselenin yalnızca kadınların siyasete girme isteğiyle sınırlı olmadığını; siyasi partilerin bu isteği temsil edilebilir ve seçilebilir bir konuma dönüştürme kapasitesinin de belirleyici olduğunu göstermektedir.

Nitekim 1995 seçimleri sonucunda TBMM’nin toplam üye sayısı 450’den 550’ye yükselirken kadın milletvekili sayısı yalnızca 13 olmuş ve kadınların parlamentodaki temsil oranı %2,4 düzeyinde gerçekleşmiştir (Gökçimen vd., 2009, s. 19). 1991’de 8 olan kadın milletvekili sayısının 1995’te 13’e çıkması ilk bakışta bir ilerlemeye işaret etmekle birlikte, Meclisin toplam sandalye sayısındaki artış da dikkate alındığında temsil düzeyindeki değişimin oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Daha önemlisi, 519 kadın aday adayına karşılık yalnızca 13 kadının milletvekili seçilebilmesi, adaylık talebi ile parlamenter temsil arasında ciddi bir kopukluk bulunduğunu göstermektedir.

1991 ve 1995 seçimleri birlikte değerlendirildiğinde iki yönlü bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan kadınların sorunları seçim kampanyalarında daha fazla yer bulmuş, kadınların adaylık süreçlerine ilgisi artmış ve kadın örgütleri temsil meselesini daha açık biçimde siyasal gündeme taşımıştır. Diğer taraftan kadınların parlamentodaki oranı %1,8’den yalnızca %2,4’e yükselebilmektedir. Bu sınırlı değişim, temsil sorununun yalnızca hukuki hakların varlığı veya kadınların siyasal katılım isteğiyle çözülemeyeceğini; siyasi partilerin örgütsel yapıları ve aday belirleme süreçleri gibi kurumsal mekanizmaların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Kadın hareketinin 1980 sonrasında oluşturduğu örgütsel ve düşünsel birikim ile 1990’larda giderek güçlenen temsil taleplerine rağmen kadınların parlamentodaki varlığının oldukça sınırlı kalması, 1990’ların ortalarına gelindiğinde siyasal katılım ile parlamenter temsile erişim arasındaki mesafeyi daha belirgin hâle getirmiştir. Ortaya çıkan bu temsil açığı, kadınların siyasal alandaki temsilini artırmayı temel hedef olarak benimseyen daha uzmanlaşmış bir örgütlenmeye duyulan ihtiyacı belirginleştirmiştir. Bu koşullar, 1997 yılında Kadın Adayları Destekleme Derneği’nin (KA-DER) kuruluşuna uzanan sürecin tarihsel ve siyasal zeminini oluşturmuştur.

2. KA-DER’in Kuruluşu ve Siyasal Temsile Yönelik Çalışmaları (1997-1999)

1990’lı yıllarda Türkiye’de kadın hareketinin dernekler, vakıflar, platformlar ve süreli yayınlar aracılığıyla daha kurumsal bir görünüm kazanması, farklı sorun alanlarına odaklanan uzmanlaşmış yapıların ortaya çıkmasına elverişli bir zemin hazırlamıştır. Kadınların kamusal alandaki taleplerinin daha belirgin, süreklilik taşıyan ve hedef odaklı faaliyetlere dönüşmesi de bu sürecin önemli sonuçlarından biri olmuştur (Avcil, 2023, s. 749-750). Bununla birlikte, 1995 genel seçimleri sonucunda kadınların TBMM’de yalnızca %2,4 oranında temsil edilmesi, kadın hareketinin kazandığı kurumsal görünürlüğün parlamenter düzeye aynı ölçüde yansımadığını ortaya koymuştur (Gökçimen vd., 2009, s. 19). Kadınların siyasetteki konumunu güçlendirmeye yönelik doğrudan siyasal katılım ve temsil alanına yönelen bir yapıya duyulan ihtiyacın belirginleştiği bu ortamda, 4 Mart 1997’de Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER) kurulmuştur. Kadınların siyasal yaşama katılımının artırılmasını sürekli ve temel bir çalışma alanı olarak benimseyen KA-DER, Türk Kadınlar Birliği sonrasında bu meseleye doğrudan odaklanan kadın kuruluşlarından biri olmuştur (Göl, 2010, s. 79). Derneğin ortaya çıkışı bu bakımdan yalnızca 1990’larda kadın kuruluşlarının sayısındaki artışın bir sonucu olarak değil, uzun süredir devam eden düşük temsil düzeyine karşı daha uzmanlaşmış bir kurumsal arayışın ürünü olarak da değerlendirilebilir.

KA-DER’in kuruluş sürecinde dikkat çeken unsurlardan biri, mevcut temsil sorununa somut ve ölçülebilir hedefler üzerinden yaklaşılmasıdır. Şirin Tekeli ve Ceylan Orhun’un girişimiyle başlayan çalışmalar kapsamında yaklaşık altı ay boyunca İstanbul, Ankara ve İzmir’de toplantılar gerçekleştirilmiş; bu hazırlıkların ardından dernek 4 Mart 1997’de kurulmuş ve 6 Nisan’da İstanbul’da kamuoyuna tanıtılmıştır. Akademisyen, hukukçu, gazeteci-yazar, yönetim ve halkla ilişkiler danışmanı, sanayici ve işletmeci gibi farklı meslek gruplarından 19 kadın kurucu kadroda yer almıştır (Göl, 2010, s. 78-79). Kuruluşun hemen ardından Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan haberde, derneğin kadınların siyasette eşit koşullarda yer almalarını ve temsil edilmelerini amaçladığı belirtilirken ilk genel seçimde kadın milletvekili oranının en az %10’a çıkarılması hedefi de kamuoyuna açıklanmıştır. O tarihte TBMM’deki kadın temsiliyetinin %2,4 düzeyinde bulunması karşısında bu hedef, 55 kadın milletvekili ile somutlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 7 Nisan 1997, s. 17). Böylece kadınların parlamentodaki sınırlı varlığı yalnızca genel bir eşitlik meselesi olarak ortaya konulmamış, mevcut durum ile ulaşılmak istenen düzey arasındaki fark kamuoyunun değerlendirebileceği açık bir hedefe dönüştürülmüştür. Sayısal bir hedefin benimsenmesi aynı zamanda KA-DER’in sonraki çalışmalarının doğrudan siyasal temsil sürecine yönelmesinin de zeminini oluşturmuştur.

Kamuoyuna açıklanan bu sayısal hedefin yalnızca kuruluş sırasında ortaya konulmuş bir söylem olmadığı, KA-DER’in kuruluşundan önce hazırlanan çalışma taslağında da görülmektedir. Şirin Tekeli ve Ceylan Orhun tarafından 1996 sonbaharında hazırlanan ve farklı kadınların tartışmasına açılan taslakta, söz konusu hedefe ulaşabilmek için izlenecek yöntemler de ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Önerilen yapı, genel nitelikte bir baskı grubundan ziyade siyasal temsile yoğunlaşan “tek amaçlı” bir seçim bürosuna yakın biçimde tasarlanmıştır. Bu doğrultuda seçilebilir bölgelerin ve siyasi partilerin araştırılması, kadın kuruluşları, eski kadın milletvekilleri ve partili kadınlarla ilişki kurulması, kamuoyu oluşturulması, aday yetiştirme programlarının hazırlanması, seçim döneminde basın bürosu kurulması ve kadın adaylara halkla ilişkiler desteği verilmesi öngörülmüştür (Göl, 2010, s. 91-92). Taslakta yer alan bu çalışma alanları, KA-DER’in kuruluşundan itibaren geniş kapsamlı bir kadın sorunları gündeminin bütün başlıklarını üstlenmek yerine, belirli bir mesele üzerinde uzmanlaşmayı tercih ettiğini göstermektedir. Kadınların parlamentoya girebilmesi yalnızca adaylık aşamasına bağlı bir sorun olarak görülmemiş; adayların hazırlanmasından kamuoyunda görünürlük kazanmalarına, siyasi partilerle kurulacak ilişkilerden seçilebilir bölgelerin belirlenmesine kadar seçim sürecinin farklı aşamaları bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, derneğin siyasal eşitsizliği yalnızca

eleştiren bir yapı olmanın ötesine geçerek, mevcut koşulları değiştirebilecek araçlar geliştirmeye yöneldiğini ortaya koymaktadır.

KA-DER'in örgütsel yapısı, 1990'lı yıllarda kadın hareketi içerisinde farklı siyaset yapma biçimlerinin bir araya gelmesi bakımından da dikkat çekmektedir. Dernek bünyesinde bir yandan daha geniş bir kadın tabanına ulaşmayı önemseyen anlayış varlığını sürdürürken, diğer yandan belirli bir hedefe yoğunlaşan profesyonel çalışma ve etkili lobicilik anlayışı öne çıkmıştır. Belirli bir alanda uzmanlaşma, görece sınırlı fakat etkili bir kadroyla çalışma ve siyasetin teknik araçlarından yararlanma eğilimi, KA-DER'in örgütsel niteliğini belirleyen unsurlar arasında yer almıştır (Bora, 2011, s. 119-120). Bu iki yaklaşımın aynı yapı içerisinde bulunması, derneğin kadın hareketinden bütünüyle kopmadan siyasal sistemin işleyişine doğrudan müdahil olabilecek farklı bir çalışma biçimi geliştirmesine imkân sağlamıştır. Kadın hareketinin yıllar içerisinde oluşturduğu deneyim ve birikim, bu yolla seçim siyasetinin araçlarıyla buluşturulmuş; kadınların parlamentodaki konumu yalnızca seçim dönemlerinde hatırlanan geçici bir mesele olmaktan çıkarılarak süreklilik taşıyan bir çalışma alanına dönüştürülmüştür. Profesyonel yöntemlerin benimsenmesi ise siyasi partilerle temas kurulması, adayların desteklenmesi ve kamuoyu üzerinde etkili olunması bakımından KA-DER'in hareket alanını genişletmiştir. Bu açıdan derneğin kurumsal niteliği, yalnızca örgütlenme biçimiyle değil, kadın hareketinin taleplerini siyasal sistem içerisinde uygulanabilir araçlara dönüştürme çabasıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Derneğin siyasi partiler karşısındaki konumu da benimsediği çalışma modelinin temel unsurlarından birini oluşturmuştur. KA-DER, bir siyasi parti kurmak ya da belirli bir partinin kadın adaylarını desteklemek yerine, kendi temel ilkelerini benimseyen kadınların adaylık süreçlerini desteklemeyi tercih etmiştir. Kuruluş döneminde açıklanan ölçütler arasında kadınların özgül sorunlarına duyarlılık gösterilmesi, kadın dayanışmasının önemsenmesi, ayrımcılık ve şiddetle mücadele edilmesi ile demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin savunulması yer almıştır (Cumhuriyet, 7 Nisan 1997, s. 17). Farklı siyasi partilere mensup ya da bağımsız kadınlara açık olan bu yaklaşım, KA-DER'in kendisini "partiler üstü" bir yapı olarak konumlandırmasının temelini oluşturmuştur (Bora, 2011, s. 115-120). Bu ilke, siyasal farklılıkların ortadan kaldırılması anlamına gelmemiş; kadınların parlamentodaki sınırlı varlığının belirli bir partinin sorunu olmaktan çıkarılarak ortak bir demokratik mesele olarak ele alınmasına imkân sağlamıştır. Böyle bir konumlanma aynı zamanda derneğe farklı siyasi çevrelerle temas kurabilme ve kadın adaylara parti aidiyetlerinden bağımsız biçimde ulaşabilme alanı açmıştır. Nitekim kuruluşun ilk yılı içerisinde siyasi partilerin kadın kolları ve kadın üyeleriyle kurulan temaslar, bu yaklaşımın uygulamaya da yansıdığını göstermektedir. Söz konusu görüşmeler sırasında partiler bünyesinde siyasete katılabilecek önemli bir kadın potansiyeli bulunduğu, ancak kadınların aday listelerinde alt sıralarda yer almalarının seçilmelerinin önündeki temel sorunlardan biri olduğu değerlendirilmiştir (Agos, 2017). KA-DER'in siyasi partiler karşısında korumaya çalıştığı bu mesafe, ilerleyen süreçte kadın adayların desteklenmesi ile partilerin karar mekanizmalarının etkilenmesine yönelik çalışmaların birlikte yürütülebilmesi açısından da işlevsel olmuştur.

KA-DER'in kuruluş aşamasında belirlenen çalışma modeli, kadınların siyasete yönelmelerini teşvik etmenin yanı sıra adaylık sürecinde karşılaşılabilecekleri farklı ihtiyaçlara yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesini de kapsamıştır. Bu yaklaşımda kadınların siyasal yaşama katılımının yalnızca bireysel istek ve yeterlilik meselesi olmadığı, adaylık sürecini çevreleyen siyasal ve kurumsal koşulların da temsil düzeyi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Eğitim ve kamuoyuna yönelik çalışmaların birlikte düşünülmesi, derneğin kadınların siyasete katılımında karşılaşılan engelleri tek boyutlu bir sorun olarak değerlendirmede göstermektedir. Bir taraftan aday olmayı düşünen kadınların seçim sürecine hazırlanması amaçlanırken diğer taraftan kadınların temsilini etkileyen siyasal koşullar üzerinde etkili olunmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle

KA-DER’in çalışma biçimi, sivil toplum kuruluşlarının talepleri görünür kılma ve karar vericiler üzerinde etki oluşturma işlevleriyle de örtüşmektedir (Karayel Bilbil ve Polat, 2021, s. 342-343). Kadın adayların siyasal sürece hazırlanması ile temsilin gerçekleştiği koşulların birlikte ele alınması, sorumluluğun yalnızca kadınların bireysel çabasına yüklenmesini önleyen daha kapsamlı bir yaklaşım ortaya koymuştur.

KA-DER’in kuruluş döneminde benimsediği çok yönlü çalışma biçimi, 1998 yılında yürütülen “Mutfak Tamam. Sıra Siyasette” kampanyasıyla daha geniş bir toplumsal görünürlük kazanmıştır. Kampanyaya çeşitli sanatçılar destek verirken Şirin Tekeli kadınları kendilerine yakın hissettikleri siyasi partilere üye olmaya çağırmış; KA-DER’in kuruluşunun henüz ilk yılında 17 ilde örgütlendiği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 21 Nisan 1998, s. 6). Kampanyada kullanılan slogan, kadınları ev içi rollerle özdeşleştiren geleneksel iş bölümünü siyasal alandaki varlık talebiyle karşı karşıya getiren dikkat çekici bir kamusal mesaj niteliği taşımaktadır. Kampanyanın yöneldiği hedef yalnızca seçim döneminde daha fazla kadının aday olması değil, kadınların siyasi partilere katılmaları ve parti içindeki süreçlerde daha etkin bir konuma gelmeleri idi. Bu bakımdan KA-DER’in izlediği yöntem iki yönlü bir nitelik kazanmıştır: Bir taraftan kadınların partiler içerisindeki varlığının güçlendirilmesi amaçlanırken diğer taraftan parti yönetimlerinin kadınları aday göstermeleri ve seçilebilir sıralara yerleştirmeleri yönünde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Derneğin sivil toplum niteliği siyasetin dışında kalmak biçiminde yorumlanmamış; siyasi partiler karşısındaki kurumsal bağımsızlığını korurken kadınların lehine siyasal süreçlere etki edebilmenin yolları aranmıştır. Bu durum, KA-DER’in “partiler üstü” olma ilkesinin uygulamada siyasetten uzak durmayı değil, farklı partilerle belirli bir amaç doğrultusunda ilişki kurabilmeyi ifade ettiğini de göstermektedir.

KA-DER’in kadınların siyasal temsiline yönelik çalışmaları kısa süre içerisinde mevcut adayların desteklenmesinin ötesine geçerek, temsil düzeyini etkileyen kurumsal düzenlemelerin tartışılmasına da uzanmıştır. 1998 yılı sonunda gündeme getirilen talepler arasında seçim ve siyasi partiler mevzuatında kadınların temsiline güvence sağlayacak düzenlemelerin yapılması ve seçilmiş organlarda cinsiyetlerden birinin üçte birden az temsil edilmemesine dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi yer almıştır (Cumhuriyet, 5 Aralık 1998, s. 3). Bu talep, kadınların siyasete katılımının teşvik edilmesi ile temsil düzeyini belirleyen kurumsal koşullar arasında doğrudan bir ilişki kurulduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Daha fazla kadının adaylığa yönelmesi, aday belirleme yetkisinin büyük ölçüde erkeklerin ağırlıkta olduğu parti yapılarında bulunduğu koşullarda, parlamentodaki kadın sayısının artmasını tek başına güvence altına almamaktaydı. Bu nedenle kota ve benzeri özel önlemlerin gündeme taşınması, temsil sorununun kadınların bireysel ilgileri veya yeterlilikleri üzerinden açıklanmasının ötesine geçen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Sorunun, kadınların siyasete yönelme düzeyinden ziyade siyasal rekabete hangi koşullarda dâhil olabildikleriyle ilişkilendirilmesi, KA-DER’in bireysel aday desteği ile siyasi partilerin ve mevcut kuralların sorgulanmasını aynı temsil anlayışı içerisinde bir araya getirdiğini göstermektedir.

1998’in ikinci yarısından itibaren yaklaşan genel ve yerel seçimlere yönelik hazırlıklar, KA-DER’in kuruluşunda belirlenen hedeflerin daha sistematik bir çalışma programına dönüştürülmesini beraberinde getirmiştir. Derneğin 1998 tarihli “Seçime Doğru KA-DER” belgesinde yer alan “Maraton” programı, seçimlerin öne alınmasıyla daralan zaman içerisinde özellikle lobiciliğe ağırlık veren aşamalı bir çalışma modeli ortaya koymuştur. Programda Temmuz-Ağustos 1998 dönemi hazırlık ve bilgi toplama, Ağustos 1998-Nisan 1999 dönemi kadınların aday listelerinde yer almalarını sağlamaya yönelik lobicilik, seçim sürecinin son aşaması ise kadın adayların kampanyalarının desteklenmesi için ayrılmıştır. Siyasi partilerin merkez ve yerel teşkilatlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşları, medya, kanaat önderleri ve iş çevreleri de çalışmaların muhatapları arasında değerlendirilmiştir. Yerel düzeyde ise KA-DER’in tanıtılması, kadın adayların ortaya çıkarılması ve kadınları seçilebilir sıralardan aday

göstermeyen partilere yönelik kamuoyu tepkisinin görünür hâle getirilmesi planlanmıştır (Göl, 2010, s. 111-112). Programın aşamalı biçimde tasarlanması, seçim çalışmalarının yalnızca aday listelerinin açıklanmasından sonraki kampanya dönemine indirgenmediğini göstermektedir. Bilgi toplama ve lobicilik faaliyetlerinin aday belirleme sürecinden önce başlatılması, kadınların parlamentoya girişini etkileyen kritik kararların büyük ölçüde parti listeleri kesinleşmeden verildiğinin dikkate alındığına işaret etmektedir. Bu nedenle KA-DER'in müdahale alanı yalnızca seçmenin tercihinin etkilemek değil, seçmenin önüne hangi adayların ve hangi sıralamayla çıkacağını belirleyen süreçlere ulaşmak biçiminde genişlemiştir.

Maraton programında siyasi partilerle kurulacak ilişkinin sınırlarının ayrıca belirlenmesi, KA-DER'in seçim sürecine müdahil olurken kurumsal özerkliğini korumaya verdiği önemi de göstermektedir. Şubelerden siyasi partilerin ve kadın kollarının yapısını izlemeleri, kadın adayların gösterilmesi yönünde girişimde bulunmaları ve farklı partilerle ilişkileri sürdürecek sorumlular belirlemeleri istenmiştir. Bununla birlikte parti içi tartışmalara doğrudan müdahale edilmemesi, parti programlarının değerlendirilmesinden ziyade KA-DER'in kendi taleplerinin açık biçimde ortaya konulması ve kadın adaylar arasında taraf tutulmaması temel ilkeler arasında yer almıştır (Göl, 2010, s. 111-112). Bu sınırlar, kuruluş döneminde benimsenen “partiler üstü” yaklaşımın seçim sürecinde nasıl uygulanmaya çalışıldığını göstermektedir. Dernek, partilerin aday belirleme tercihlerini etkilemeye yönelirken herhangi bir siyasi yapıyla özdeşleşmemeye de özen göstermiştir. Bu konum, farklı siyasal aidiyetlere sahip kadınların ortak temsil sorunu etrafında desteklenebilmesine imkân tanırken KA-DER'in siyasi partiler karşısındaki bağımsızlığını da korumasını sağlamıştır. Derneğin bir baskı grubu olarak niteliği de bu noktada belirginleşmektedir. Siyasal iktidarı doğrudan elde etmeyi amaçlamak yerine, kadınların siyasal temsiline ilişkin kararları ve kamuoyu beklentilerini etkilemeye çalışan bir sivil toplum aktörü olarak hareket etmiştir.

1999 yılı başında yayımlanan ilanlar ve basına yansıyan faaliyetler, KA-DER'in kadın adaylara yönelik çalışmalarının seçimler yaklaşırken daha somut bir nitelik kazandığını göstermektedir. 22 Ocak 1999 tarihli Cumhuriyet'te KA-DER tarafından yayımlanan “Türkiye'nin Yarımına İmza Atacak Tüm Kadın Adaylar” başlıklı ilanda, derneğin temel ilkelerini benimseyen kadın aday adaylarıyla ilişki kurmak istediği duyurulmuş; sunulacak imkânlar “kampanya eğitimi”, “danışmanlık” ve “basınla ilişki” başlıkları altında açıklanmıştır. İlanda ayrıca kadın ve insan haklarını savunma, kadın dayanışmasını benimseme, demokratik hukuk devletinden yana olma ve siyasete kişisel çıkar amacıyla girmeme gibi ölçütlere yer verilmiştir (KA-DER, 22 Ocak 1999, s. 19). Bu girişim, kuruluş döneminde açıklanan eğitim ve aday desteği anlayışının seçim arifesinde uygulamaya yönelik araçlara dönüştürüldüğünü göstermektedir. KA-DER böylelikle yalnızca kadınların adaylık kararını teşvik eden bir dayanışma kuruluşu olarak değil, seçim kampanyasının yürütülmesinden basında görünürlüğün artırılmasına kadar adayların ihtiyaç duyabilecekleri alanlarda katkı sunmayı amaçlayan bir yapı olarak hareket etmiştir. Adaylara sağlanan bu imkânlar, kadınların siyasal rekabete katılırken karşılaşılabilecekleri bilgi, deneyim ve iletişim ağı bakımından ortaya çıkan dezavantajları azaltmaya yönelik bir sivil toplum müdahalesi olarak değerlendirilebilir.

Kadın adayların desteklenmesinde KA-DER'in üzerinde durduğu temel meselelerden biri, aday olmanın tek başına temsil artışı anlamına gelmemesidir. Seçimlere yaklaşıırken bu mesele, kadın adayların parti listelerinde hangi sıralarda yer aldıkları üzerinden daha açık biçimde gündeme taşınmıştır. 9 Şubat 1999'da “Liste değil, sıralama önemli” başlığıyla yayımlanan haberde, KA-DER'in milletvekilliği ve belediye başkanlığı için başvuran kadın aday adaylarını kamuoyuna tanıttığı; Şirin Tekeli'nin siyasi partilerin listelerinde kadınlara yer vermelerinin yeterli olmadığını ve kadınların seçilebilecek sıralardan aday gösterilmeleri gerektiğini vurguladığı görülmektedir (Cumhuriyet, 9 Şubat 1999, s. 8). Seçilebilir sıralara yapılan vurgu, KA-DER'in temsil sorununa yaklaşımının ayırt edici yönlerinden birini ortaya koymaktadır.

Kadınların aday listelerinde yer almaları, seçilme ihtimalinin düşük olduğu sıralarda bulunmaları hâlinde görünürlük sağlamakla birlikte parlamentodaki kadın sayısına aynı ölçüde yansımamaktadır. Tartışmanın “kaç kadın aday var?” sorusundan “kadınlar hangi sıralardan aday gösteriliyor?” sorusuna taşınması, siyasi partilerin yalnızca aday sayılarını öne çıkarmalarının ötesinde listelerin gerçek seçilme olasılıklarının da dikkate alınmasını sağlamıştır. Böylelikle adaylığın niceliksel boyutu ile seçilme ihtimali arasındaki fark görünür hâle getirilmiş ve kadınların parlamentoya girebilmesinde parti yönetimlerinin liste tercihleri belirleyici bir mesele olarak gündeme taşınmıştır.

Seçimlere yaklaşıldıkça KA-DER’in çalışmalarının kadın adayların teşvik edilmesinin ötesinde seçmenlere yönelik çağrılar da kapsadığı görülmektedir. Seçim sürecinde derneğe başvuran kadın aday sayısının 250’yi aşması, kuruluş aşamasında ortaya konulan kadınları siyasete yönlendirme hedefinin adaylık düzeyinde belirli bir karşılık bulduğuna işaret etmektedir. Aynı dönemde kadın aday havuzunun önceki seçimlere kıyasla genişlediği ve bazı siyasi partilerde kadın aday adaylarının oranının yükseldiği de belirtilmiştir (Yaraman, 2015, s. 167-168). Seçimden iki gün önce KA-DER tarafından yapılan açıklamada ise seçmenler oylarını kadın adaylardan yana kullanmaya çağırılmış; parti listelerinin ikinci, üçüncü ve dördüncü sıralarında bulunan bazı kadın adayların seçmen desteğiyle parlamentoya girebileceklerine dikkat çekilmiştir (Cumhuriyet, 16 Nisan 1999, s. 8). Seçim sürecinin son aşamasında yapılan bu çağrı, derneğin faaliyetlerinin adayların hazırlanması ve parti yönetimleri üzerinde baskı kurulmasıyla sınırlı kalmadığını göstermektedir. Aday belirleme sürecinde siyasi partilere yönelen müdahale, listelerin kesinleşmesinin ardından seçmenlere yönelmiş ve kadın adayların seçilme ihtimalinin artırılması amaçlanmıştır.

1997-1999 dönemindeki çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, KA-DER’in kadınların siyasal temsiline yönelik faaliyetlerinin birbirini tamamlayan farklı aşamalarda yürütüldüğü görülmektedir. Kadınların siyasete ve adaylığa yönelmelerini destekleyen çalışmalarla başlayan süreç, adayların seçimlere hazırlanmasına yönelik desteklerin yanı sıra siyasi partilerin temsil politikalarını etkilemeyi amaçlayan girişimlerle genişlemiştir. Seçim döneminin son aşamasında seçmenlerin doğrudan kadın adayları desteklemeye çağırılması ise derneğin faaliyet alanının adaylık öncesinden oy verme aşamasına kadar uzandığını göstermektedir. Bu yönüyle KA-DER, kadınların siyasal alandaki sınırlı varlığını yalnızca bireysel katılım eksikliği üzerinden değerlendirmemiş, temsilin gerçekleştiği siyasal ve kurumsal koşulları da müdahale edilmesi gereken alanlar arasında görmüştür. Kadınların mevcut siyasal yapı içerisinde kendi adlarına hareket edebilme imkânlarının genişletilmesi bakımından KA-DER’in bir “yapabilirlik” olarak değerlendirilmesi de örgütün yalnızca kadın adayların sayısını artırmaya değil, kadınların siyasal özne olarak hareket edebilecekleri imkânları geliştirmeye yönelen niteliğine işaret etmektedir (Bora, 2011, s. 123-124).

KA-DER’in 1997-1999 döneminde geliştirdiği bu faaliyet alanı, kadınların siyasete katılımını desteklemekle birlikte, söz konusu girişimlerin parlamenter temsile ne ölçüde yansıdığı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, 1999 genel seçimlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar, KA-DER’in siyasal temsile yönelik girişimlerinin etkisini ve bu etkinin sınırlarını değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

3. 1999 Genel Seçimleri ve KA-DER’in Siyasal Temsile Etkisinin Değerlendirilmesi

Kadınların siyasal temsilde meydana gelen değişim, yalnızca seçim sonuçları üzerinden değerlendirilemez. Aday gösterme süreçleri, kadınların parti listelerindeki konumları ve siyasi partilerin bu konudaki tercihleri, sayısal temsilin şekillenmesinde etkili olan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle KA-DER’in 1999 genel seçimleri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinde, seçim sonucunun yanı sıra derneğin siyasal temsil konusunda gündeme

taşıdığı taleplerin siyasi partilerin uygulamalarında ne ölçüde karşılık bulduğunun da dikkate alınması gerekmektedir.

KA-DER'in kuruluşundan sonraki ilk genel seçim deneyimini oluşturan 18 Nisan 1999 seçimlerinde, kadınların parlamentodaki sayısal varlığında bir önceki döneme kıyasla artış meydana gelmiştir. 1995 seçimlerinde 550 milletvekilinin 13'ü kadınlardan oluşurken kadınların temsil oranı %2,4 düzeyinde kalmış; 1999 seçimlerinde ise 22 kadın milletvekili Meclise girmiş ve oran %4'e yükselmiştir (Gökçimen vd., 2009, s. 19). Bu artış, KA-DER'in kuruluşundan sonraki ilk genel seçimle aynı döneme rastlaması bakımından dikkat çekici olmakla birlikte, iki gelişme arasında doğrudan bir nedensellik kurmaya imkân vermemektedir. Nitekim KA-DER'in kuruluşuna zemin hazırlayan projede 2000 yılından önce TBMM'de en az 55 kadın milletvekilinin yer alması hedeflenmiş, 1999 seçimlerinde ulaşılan sayı bu hedefin oldukça gerisinde kalmıştır (Göl, 2010, s. 91-92). Dolayısıyla seçim sonucu, derneğin ilan ettiği niceliksel hedef bakımından sınırlı bir başarıya işaret ederken, KA-DER'in etkisinin yalnızca hedeflenen milletvekili sayısına ulaşıp ulaşılmadığı üzerinden ölçülmesinin yetersiz kalacağını da ortaya koymaktadır.

Adaylık düzeyinde ortaya çıkan hareketliliğin parlamenter temsile aynı ölçüde yansımaması, kadınların yalnızca aday olup olmadıklarından çok, parti listelerinde hangi konumlarda yer aldıklarının da dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. 1999 seçim dönemine ilişkin değerlendirmelerde yaklaşık 10.500 adayın yalnızca 1.500'ünün kadın olduğu ve siyasi partilerin kadın adayları seçilme ihtimalinin düşük olduğu sıralara yerleştirme eğiliminin devam ettiği belirtilmektedir (Yaraman, 2015, s. 178). Daha geniş bir dönem üzerinden siyasi parti listelerini inceleyen çalışmalar da kadınların parlamentodaki temsil düzeyinde aday sayısı kadar adayların listelerde hangi sıralara yerleştirildiğinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim 1999 seçimlerinde kadınların parti listelerindeki oranında 1995'e kıyasla anlamlı bir ilerleme gerçekleşmemesine rağmen kadın milletvekili oranının artması, seçim sonucunun yalnızca kadın aday sayısı ile açıklanamayacağını göstermektedir (Yüksel, 2022, s. 1313-1314). Bu durum, KA-DER'in kadınları siyasete yönlendirme kapasitesi ile aday listeleri üzerinde son karar yetkisini elinde bulunduran siyasi partilerin konumu arasındaki sınırı görünür kılmaktadır. Bu nedenle derneğin siyasal temsile etkisini değerlendirirken, sivil toplumun oluşturduğu baskı ve destek mekanizmaları kadar parti içi aday belirleme süreçlerinin yarattığı yapısal sınırlılıkların da hesaba katılması gerekmektedir.

Siyasi partilerin kadın adaylara listelerde verdikleri konumlar incelendiğinde, 1999 seçimlerinde partiler arasında belirgin farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Seçimler öncesinde kesinleşen aday listelerine ilişkin verilere göre, 41 kadın aday liste başında yer almış; bunların 18'i Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), 7'si Demokrat Türkiye Partisi (DTP), 5'i Demokratik Sol Parti (DSP), 5'i DYP, 4'ü CHP, 1'i ANAP ve 1'i Fazilet Partisi (FP) tarafından birinci sıradan aday gösterilmiştir (Cumhuriyet, 8 Mart 1999, s. 5). Bu dağılım, kadınların listelerin en avantajlı sıralarında yer alması bakımından siyasi partilerin benzer bir yaklaşım sergilemediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kadın adayların liste başında bulunması ile parlamentoya seçilebilmeleri arasında doğrudan bir ilişki kurmak da mümkün değildir. Özellikle kadınlara liste başında daha fazla yer veren partilerin seçim çevrelerindeki oy gücü, adayların bu avantajlı konumlarını milletvekilliğine dönüştürüp dönüştüremeyeceklerini belirleyen bir başka unsur olmuştur. Bu çerçevede kadınların parlamenter temsili açısından yalnızca aday sayısının ya da liste sırasının değil, aday gösterildikleri partilerin ve seçim çevrelerinin seçilme potansiyelinin de birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum, kadınların siyasal temsiline birbirine bağlı birden fazla aşamada şekillendiğini ve KA-DER'in siyasi partiler üzerinde oluşturduğu baskının nihai seçim sonucunu belirleyen unsurlardan yalnızca birini oluşturduğunu göstermektedir.

Partilerin seçim performanslarının kadın adayların parlamentoya girebilmesindeki etkisi, 1999 seçimlerinde özellikle DSP örneğinde belirginleşmiştir. DSP'nin kadın adaylarının toplam

adayları içerisindeki oranında önceki seçime kıyasla kayda değer bir yükseliş bulunmamasına rağmen, partinin seçimlerde elde ettiği başarı bazı kadın adayların milletvekili seçilebilmesine imkân sağlamıştır. Bu nedenle 1999’da kadın milletvekili oranında meydana gelen artışın, kadın aday sayısındaki genel bir yükselişten ziyade siyasi partilerin seçim performansları ve adayların listelerdeki konumlarının birlikte ortaya çıkardığı bir sonuç olduğu değerlendirilmektedir (Yüksel, 2022, s. 1313-1314). Bu örnek, kadınların parlamentoya girişinin adaylık aşamasında başlayan ancak seçim sonuçlarına kadar uzanan çok değişkenli bir süreç içerisinde şekillendiğini göstermektedir. 1999 seçimlerinde kadın temsilde meydana gelen artışın tamamını KA-DER’in çalışmalarına bağlamak mümkün olmadığı gibi, söz konusu artışı derneğin faaliyetlerinden bütünüyle bağımsız değerlendirmek de yeterli değildir. KA-DER’in bu süreçteki katkısı, seçim sonuçlarını doğrudan belirlemekten çok kadın adaylığını ve kadınların seçilebilir konumlarda yer alması talebini siyasal gündemde tutan bir baskı alanı oluşturmaya çerçevesinde ele alınmalıdır.

Kadın adayların seçilme olasılığının siyasi partilerin tercihleriyle yakından ilişkili olması, 1999 seçimlerinde ortaya çıkan tablonun yalnızca Türkiye’ye özgü bir adaylık sorunu çerçevesinde değerlendirilmemesi gerektiğini de göstermektedir. Karşılaştırmalı çalışmalar, kadınların parlamentodaki temsil düzeyinin siyasi partilerin örgütsel yapıları, ideolojik özellikleri, parti içerisindeki kadınların konumu ve aday belirlemeye ilişkin kurallarla bağlantılı olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır (Caul, 1999, s. 79-98). Bu açıdan siyasi partiler, kadınların siyasete katılımı ile parlamentoya seçilmeleri arasında belirleyici bir konumda bulunmaktadır. KA-DER’in kadınların adaylığını teşvik etmesi ve kadın adayların seçilebilir konumlarda yer almalarına yönelik talepleri, bu yapının dışından gerçekleştirilen bir müdahale niteliği taşıırken, aday listelerinin oluşturulmasındaki nihai karar siyasi partilere ait olmuştur. Dolayısıyla 1999 seçimlerinde kadınların temsil oranının hedeflenen düzeye ulaşamaması, yalnızca kadınların adaylığa yönelme düzeyiyle değil, siyasal temsil talebinin parti içi karar mekanizmalarında ne ölçüde karşılık bulduğu ile de ilişkilidir. Bu durum, KA-DER gibi bir sivil toplum kuruluşunun siyasal temsil alanında kamuoyu oluşturma ve partiler üzerinde baskı kurma kapasitesine sahip olmakla birlikte, bu etkinin parlamenter temsile dönüşmesinin parti içi karar mekanizmaları tarafından sınırlandırılabilirdiğini göstermektedir.

KA-DER’in 1999 seçimlerindeki etkisinin değerlendirilmesinde, derneğin faaliyetlerini 1990’ların sonunda kadınların siyasal alandaki görünürlüğünü artırmaya yönelik daha geniş toplumsal hareketlilikten bütünüyle bağımsız ele almamak gerekir. Türkiye’de kadınların siyasal temsiline ilişkin değerlendirmeler, 1990’ların sonlarında kadın hareketinin ve kadın haklarına yönelik toplumsal taleplerin, kadınların temsiline güçlendiren kurumsal imkânları tamamlayan bir unsur hâline geldiğine işaret etmektedir (Taşkın, 2021, s. 1-2). Nitekim 1999 seçimlerinde kadınların TBMM’deki temsil oranının %4’e yükselmesi, kadınların parlamentodaki varlığında önceki seçim dönemine göre bir ilerleme yaratmış olsa da temsil düzeyi hâlen oldukça sınırlı kalmıştır (Taşkın, 2021, s. 6-7). Bu tablo, KA-DER’in ortaya çıkışını ve seçim dönemindeki müdahalelerini yalnızca belirli sayıda kadın adayın desteklenmesi üzerinden değil, kadınların eksik temsiline siyasal sistemin tartışılması gereken sorunlarından biri hâline getiren daha geniş bir dönüşüm içerisinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede KA-DER, 1990’ların sonunda kadınların siyasal temsiline yönelik taleplerin güçlendiği daha geniş kadın hareketinin içerisinde, temsil sorununa doğrudan yoğunlaşan kurumsal yapılardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Seçim sonrasında KA-DER’in kendi çalışmalarına ilişkin değerlendirmeleri, derneğin başarısını yalnızca niceliksel sonuçlar üzerinden tanımlamadığını göstermektedir. Seçim öncesinde %10’luk temsil hedefiyle hareket edilmiş olmasına karşın bu orana ulaşamaması, niceliksel hedef bakımından beklenen sonucun elde edilemediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte Şirin Tekeli, seçim sonucunun Türkiye koşulları içerisinde bütünüyle olumsuz değerlendirilemeyeceğini belirtmiş; KA-DER üyeleri arasından milletvekili seçilen kadınların

sayısının oldukça sınırlı kaldığını kabul ederken derneğin temel çalışma alanlarından birinin medya olduğunu ve kadınların siyasal temsili konusunda kamuoyunda etkili olduklarını ifade etmiştir (Pazartesi, 1999, s. 4). Bu değerlendirme, KA-DER'in kendi başarısını yalnızca desteklediği kadınların milletvekili seçilmesiyle ilişkilendirmediğini; seçim sonuçlarının yanı sıra kamuoyu üzerindeki etkisini de dikkate aldığını göstermektedir.

KA-DER'in kamuoyu oluşturma yönündeki etkisi, sonraki yıllarda dernek üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalarda da dikkat çekilen bir unsur olmuştur. Kadınların siyasal katılım ve temsili artırma yönelik faaliyetleri bakımından incelenen KA-DER'in, medya aracılığıyla yürüttüğü kampanyalarla kadınların siyasal katılımı ve temsili konusunda farkındalık oluşturduğu belirtilmektedir (Karakaya Polat ve Çağlı, 2014, s. 181-182). Bu açıdan değerlendirildiğinde, 1999 seçimlerinde hedeflenen parlamenter temsil oranına ulaşamamış olması ile derneğin siyasal temsil sorununu kamuoyunda görünür kılabilmesi birbirinden ayrılması gereken iki sonuçtur. Birincisi siyasi partilerin aday tercihleri ve seçim performansları gibi KA-DER'in doğrudan belirleyemediği değişkenlere bağlıyken, ikincisi bir sivil toplum kuruluşunun kamuoyu oluşturma ve siyasal aktörler üzerinde baskı yaratma kapasitesiyle daha yakından ilişkilidir. Bu nedenle KA-DER'in 1999 seçimlerindeki katkısını yalnızca seçim sonucuna indirgemek, derneğin siyasal temsil sorununu kamusal gündeme taşıma işlevini göz ardı etme riskini taşımaktadır. Ayrıca kamuoyunda görünürlük yaratılması ile siyasi partilerin aday belirleme pratiklerinin kalıcı biçimde değişmesi aynı sonucu ifade etmemektedir. Bu ayrım, KA-DER'in ilk genel seçim deneyiminde ortaya çıkan etkinin kapsamını olduğu kadar sınırlarını da göstermektedir.

Bu sınırlılığın somut olarak görüldüğü alanlardan biri, siyasi partilerin kadın adaylara yönelik liste ve sıralama tercihleri olmuştur. Nitekim 1999 seçimlerinden hemen önce KA-DER'in seçimlere yönelik bir yıllık çalışmasını değerlendiren Tekeli, seçim barajını aşabilecek partilerin hiçbirinin KA-DER'den etkilenmiş görünmediğini, buna karşılık barajı geçemeyecek partilerin kadınların temsili bakımından daha olumlu bir görünüm sergilediğini belirtmiştir. Ayrıca KA-DER'in bağımsız aday göstermeyi gerçekçi bir seçenek olarak değerlendirmedeğini ve belirli bir siyasi partiye yönelmek yerine farklı partilerden kadınların sayısını artırmayı ve onları ortak bir kadın gündemi etrafında bir araya getirmeyi amaçladığını ifade etmiştir (Pazartesi, 1999, s. 5). Bu değerlendirmeler, KA-DER'in siyasal temsil konusundaki yaklaşımının belirli bir partinin kadın adaylarını desteklemekten ziyade, farklı siyasi partileri kapsayan daha geniş bir müdahale alanı oluşturma üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımın, parlamentoya girme ihtimali yüksek partilerin aday politikalarında kısa sürede belirgin bir karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple KA-DER'in 1999 seçimlerindeki etkisi, siyasi partilerin uygulamalarını kısa sürede dönüştüren bir güçten çok, kadınların eksik temsili belirli bir siyasi partiyle sınırlı olmayan ortak bir sorun olarak gündeme taşıyan ve bu konuda partiler üzerinde baskı oluşturmaya çalışan bir sivil toplum müdahalesi olarak değerlendirilmelidir.

KA-DER'in siyasal temsile yönelik yaklaşımının yalnızca kadınların parlamentodaki sayısal varlığının artırılmasıyla sınırlı olmadığı da dikkate alınmalıdır. Derneğin yaklaşımında, kadınların kadın politikası oluşturabilecek bir güce ulaşabilmeleri için öncelikle sayısal olarak yeterli bir düzeyde temsil edilmeleri gerektiği düşüncesi ile kadın sorunlarına yönelik ortak bir politika geliştirilmesi amacı birlikte ele alınmıştır. KA-DER'in eğitim ve propaganda çalışmalarında farklı kadın örgütleriyle iş birliğine önem vermesi ve çeşitli kadın kuruluşlarının ele aldığı konuları destekleyeceği kadın adayların "ortak kadın politikası"nın temeli olarak değerlendirmesi de bu yaklaşımın bir parçasını oluşturmuştur (Göl, 2010, s. 83). Bu çerçevede, 1999 seçimlerinde kadın milletvekili sayısında meydana gelen artış derneğin hedefleri açısından önem taşımakla birlikte, KA-DER'in siyasal temsil anlayışının bütünüyle gerçekleştiğini göstermek için tek başına yeterli değildir. Sayısal temsil, kadınların siyasal alandaki konumunun güçlendirilmesinin bir boyutunu oluştururken, bu varlığın ortak kadın sorunları etrafında bir

siyasal etkiye dönüştürülmesi derneğin yaklaşımının diğer boyutunu meydana getirmektedir. KA-DER’in 1999 seçimlerindeki etkisinin değerlendirilmesinde sayısal temsilin yanı sıra, derneğin bu temsili kadın politikasıyla nasıl ilişkilendirdiğinin de dikkate alınması gerekmektedir.

Kadınların siyasal temsilindeki yetersizliğin yalnızca hukuki hakların varlığı üzerinden açıklanamayacağı, döneme ilişkin uluslararası değerlendirmelerde de görülmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı’nın 1999 Türkiye İnsan Hakları Raporu’nda, kadınların siyasal faaliyetlerine yönelik herhangi bir yasal kısıtlamanın bulunmadığı ve Anayasa’nın kadınlarla erkeklere eşit siyasal haklar tanıdığı belirtilmesine rağmen, kadınların siyaset ve yönetimde ciddi ölçüde eksik temsil edildiğine dikkat çekilmiş; 550 üyeli TBMM’de yalnızca 22 kadın milletvekilinin bulunduğu kaydedilmiştir. Raporda ayrıca bağımsız kadın örgütleri ve kadın hakları derneklerinin sayısındaki artışa işaret edilmiş, KA-DER bu örgütler arasında adıyla anılmış ve kadın haklarının savunulması ile kadınların seçimle gelinen makamlardaki temsiline artırılmasına yönelik lobicilik anlayışının giderek güç kazandığı belirtilmiştir (U.S. Department of State, 2000). Bu tespitler, 1999 seçimleri bağlamında kadınların hukuken siyasete katılabilmeleri ile siyasal karar alma mekanizmalarında fiilen temsil edilmeleri arasındaki mesafenin devam ettiğini göstermektedir. Bu açıdan KA-DER’in faaliyetleri, kadınlara yeni bir siyasal hak kazandırmaya yönelik bir mücadeleden ziyade, mevcut siyasal hakların daha güçlü bir temsile dönüşmesini engelleyen uygulamaları görünür kılmaya ve siyasi partileri bu yönde harekete geçirmeye yönelik bir sivil toplum girişimi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla derneğin 1999 seçimlerindeki rolü, kadınların siyasal katılımına ilişkin hukuki çerçeveyi değiştirmesinden çok, hukuki eşitlik ile fiili temsil arasındaki farkı siyasal bir sorun olarak gündemde tutması bakımından önem taşımaktadır.

1999 seçimleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, KA-DER’in kadınların siyasal temsiline yönelik etkisinin farklı düzeylerde ortaya çıktığı görülmektedir. Kadın milletvekili sayısının 1995 seçimlerine göre artmasına rağmen derneğin kuruluş aşamasında belirlediği niceliksel hedefe ulaşamaması, seçim sonuçları bakımından etkinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte KA-DER’in kadınların siyasal katılımını destekleyen çalışmaları ve siyasi partilerin temsil konusundaki tercihlerini kamuoyu önünde tartışmaya açması, derneğin katkısının yalnızca seçim sonuçları üzerinden değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Dernek üzerine yapılan çalışmaların medya kampanyalarının kadınların siyasal katılımı ve temsili konusunda farkındalık oluşturduğuna ilişkin tespitleri de bu değerlendirmeyi desteklemektedir (Karakaya Polat ve Çağlı, 2014, s. 182). Buna karşılık aday listeleri üzerindeki nihai kararın siyasi partilere ait olması ve kadın adayların seçilme ihtimalinin liste sırası, seçim çevresi ve partilerin seçim performansı gibi değişkenlere bağlı bulunması, bir sivil toplum kuruluşunun parlamenter temsil üzerinde oluşturabileceği etkinin sınırlarını ortaya koymuştur. Bu çerçevede KA-DER’in 1999 genel seçimlerindeki rolü, kadın milletvekili sayısındaki artışın doğrudan nedeni olarak değil, kadınların siyasal temsil talebini örgütlü biçimde siyasal alana taşıyan, bu talebi siyasi partilere yönelten ve temsil sorununun kamuoyunda tartışılmasına katkı sağlayan bir sivil toplum müdahalesi olarak değerlendirilmelidir. Böylece 1999 genel seçimleri, KA-DER’in hedeflediği temsil düzeyine ulaşamadığı ancak kuruluşundan itibaren geliştirdiği araçların imkân ve sınırlarının ilk kez bir genel seçim sürecinde somut olarak görülebildiği bir deneyim olmuştur.

4. Sonuç

Türkiye’de kadınların siyasal haklara hukuken sahip olmaları, karar alma mekanizmalarında dengeli ve etkin biçimde temsil edilmelerini kendiliğinden sağlamamıştır. 1990’lı yıllarda kadınların parlamentodaki sınırlı varlığının devam etmesi, temsil sorununun yalnızca seçme ve seçilme hakkı üzerinden değil; kadınların adaylık süreçlerine katılımı, siyasi partilerin aday belirleme tercihleri ve seçilebilir konumlara erişimleri üzerinden de ele alınmasını gerekli

kılmıştır. Bu ortamda 1997 yılında kurulan KA-DER, kadınların siyasal temsilini doğrudan çalışma alanı hâline getiren bir sivil toplum kuruluşu olarak, temsil eşitsizliğine adaylık öncesinden seçim sürecine kadar uzanan farklı aşamalarda müdahale etmeye yönelmiştir. Bu yönüyle derneğin ortaya çıkışı, 1990'lı yıllarda kadın hareketinin örgütsel çeşitliliğinin artmasının yanı sıra kadınların karar alma mekanizmalarındaki varlığını doğrudan hedefleyen daha uzmanlaşmış bir örgütlenme biçiminin gelişmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, KA-DER'in 1997-1999 dönemindeki temel katkılarından birinin kadınların siyasal alana girişini destekleyen örgütsel bir zemin oluşturması olduğunu göstermektedir. Kadınların aday olmaya teşvik edilmesi, aday adaylarına eğitim, danışmanlık ve basınla ilişki desteği sunulması ve seçim sürecinde kadın adayların görünürlüğüne artırılmaya çalışılması, derneğin faaliyetlerinin yalnızca seçim sonunda ortaya çıkacak temsil oranına odaklanmadığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, siyasal rekabete katılmak isteyen kadınların karşılaşılabilecekleri bilgi, deneyim ve iletişim ağına ilişkin güçlükleri azaltmayı amaçlarken, kadınların adaylık taleplerinin bireysel girişimlerin ötesinde örgütlü bir destek alanı içerisinde ifade edilmesine de imkân sağlamıştır. Böylece KA-DER, kadınların siyasetteki sınırlı varlığını yalnızca kadınların kişisel tercihlerine bağlayan bir yaklaşım yerine, siyasal alana giriş koşullarının da sorgulanmasını sağlayan bir faaliyet çizgisi geliştirmiştir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, KA-DER'in kadınların siyasal temsilindeki yetersizliği yalnızca kadınların aday olup olmaması üzerinden değerlendirmemesidir. Derneğin siyasi partilerin aday belirleme süreçlerine yönelik girişimleri, temsil sorununun parti içi karar mekanizmalarıyla yakından ilişkili olduğunu görünür hâle getirmiştir. Bu yönüyle KA-DER, tartışmayı kadınların siyasete katılımından, bu katılımın hangi koşullarda parlamenter temsile dönüşebildiği meselesine taşımıştır. Aday sayısındaki artışın tek başına temsil düzeyinde aynı ölçüde bir değişim yaratmaması, derneğin üzerinde durduğu yapısal sorunların önemini ortaya koymuştur. Nitekim 1999 seçim süreci, kadınların parlamentoya girişinde siyasi partilerin tercihleri, adayların listelerdeki konumları ve partilerin seçim performanslarının birlikte belirleyici olduğunu göstermiştir.

Bu çerçevede KA-DER'in faaliyetlerinin önemli bir boyutu da kadınların siyasal temsil talebini siyasi partilere yönelten bir baskı ve izleme alanı oluşturmasıdır. Dernek, kadınların aday gösterilmesini talep etmekle yetinmemiş; adayların listelerde hangi sıralarda yer aldığını da temsil sorununun bir parçası olarak gündeme taşımıştır. Böylece siyasi partilerin kadın aday sayılarını artırmalarının gerçek bir temsil artışı yaratıp yaratmadığı sorgulanabilir hâle gelmiştir. Bu yaklaşım, kadınların parlamentoya erişiminde siyasi partilerin belirleyici konumunu görünür kılarken, sivil toplumun bu alandaki etkisinin niteliğini de ortaya koymaktadır. KA-DER siyasi partilerin yerine aday belirleyen bir aktör olmamış; ancak partilerin aday politikalarını kadın temsili bakımından tartışmaya açan, talepler geliştiren ve bu tercihleri kamuoyunun değerlendirmesine sunan bir konum edinmiştir.

1999 genel seçimlerinin sonuçları ise KA-DER'in siyasal temsil üzerindeki etkisinin hem imkânlarını hem de sınırlarını göstermiştir. 1999 seçimlerinde kadınların parlamentodaki temsil düzeyi bir önceki seçime göre yükselmiş, ancak KA-DER'in kuruluş aşamasında belirlediği niceliksel hedefe ulaşamamıştır. Bu nedenle 1999 seçimlerini yalnızca hedeflenen sayıya ulaşıp ulaşılmadığı üzerinden değerlendirmek, derneğin etkisini açıklamak bakımından yetersiz kalmaktadır. Seçim sonuçları, KA-DER'in müdahalelerinin yanı sıra siyasi partilerin tercihleri, seçim çevrelerindeki rekabet ve genel siyasal koşullar gibi derneğin doğrudan belirleyemediği çeşitli etkenlerin birlikte etkisi altında şekillenmiştir.

Bu tablo, seçim sonucundaki değişim ile KA-DER'in faaliyetleri arasında doğrudan bir nedensellik kurulmasını güçleştirmektedir. Derneğin yürüttüğü çalışmaların seçim sonucunu tek başına belirlediğini ileri sürmek mümkün olmadığı gibi, ortaya çıkan değişimi KA-DER'in

seçim öncesinde oluşturduğu hareketlilikten bütünüyle bağımsız değerlendirmek de eksik olacaktır. Burada daha anlamlı olan, derneğin etkisini seçim sonucunun tek nedeni olarak aramak yerine temsil sürecinin hangi aşamalarında müdahale alanı oluşturabildiğini belirlemektir. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, KA-DER’in kadınların siyasete yönelmelerinden seçim sürecine kadar uzanan farklı aşamalarda müdahale alanı oluşturduğu görülmektedir. Buna karşılık bu müdahalelerin parlamenter temsile dönüşmesi, derneğin doğrudan belirleyemediği siyasal mekanizmalar tarafından sınırlandırılmıştır.

KA-DER’in katkısının daha belirgin biçimde görüldüğü alanlardan biri, kadınların eksik temsili kamuyunda ve siyasi partiler nezdinde sürekli gündemde tutulmasıdır. Medya aracılığıyla yürütülen çalışmalar, kadın adayların tanıtılması, siyasi partilere yönelik çağrılar ve seçmenleri kadın adayları desteklemeye yönelten açıklamalar, kadınların siyasal temsili yalnızca parti örgütlerinin iç meselesi olmaktan çıkararak kamusal bir tartışma konusu hâline getirmiştir. Farklı siyasi görüşlerden kadınların temsili artırma yönelik yaklaşım, siyasal temsil talebinin belirli bir partiyle özdeşleştirilmeden savunulmasına imkân vermiştir. Bununla birlikte parlamentoya girme ihtimali yüksek partilerin kadın temsiline ilişkin uygulamalarında kısa sürede belirgin bir dönüşüm yaratılamaması, kamuoyu oluşturma kapasitesi ile siyasi partilerin karar mekanizmalarını değiştirme kapasitesinin aynı şey olmadığını göstermiştir. Bu ayrım, KA-DER’in 1997-1999 dönemindeki etkisini değerlendirirken katkı ve sınırlılıkların birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu bakımdan KA-DER’in kuruluş aşamasında belirlediği niceliksel hedefe ulaşamamış olması, derneğin söz konusu dönemdeki çalışmalarını bütünüyle başarısız olarak nitelendirmek için yeterli değildir. Bir sivil toplum kuruluşunun siyasal temsil alanındaki etkisi, yalnızca doğrudan elde edilen sandalye sayısı değil, temsil sorununu tanımlama biçimi, siyasal aktörlere yönelttiği talepler, kadınların siyasal süreçlere katılımını kolaylaştıran araçlar ve kamuyunda oluşturduğu tartışma alanı üzerinden de değerlendirilebilir. KA-DER örneğinde bu etki, seçim sonuçlarını doğrudan belirleyen bir güç olmaktan ziyade, kadınların siyasal temsili hangi aşamalarda sınırlandığını görünür kılan ve bu sınırlılıkları değiştirmeye yönelik talepleri örgütlü hâle getiren bir müdahale biçiminde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 55 kadın milletvekili hedefinin gerçekleşmemesi ile derneğin temsil alanında hiçbir karşılık oluşturmadığı sonucu arasında doğrudan bir ilişki kurulamaz.

Çalışmanın bulguları ayrıca KA-DER’in siyasal temsil anlayışının yalnızca parlamentodaki kadın sayısının artırılmasına indirgenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Sayısal temsil, kadınların karar alma mekanizmalarında görünürlük kazanmasının gerekli bir boyutu olarak ele alınırken, bu varlığın kadınların ortak sorunlarını siyasal alana taşıyabilecek bir etkiye dönüşmesi de derneğin yaklaşımında önem taşımıştır. Bu nedenle KA-DER’in 1997-1999 dönemindeki faaliyetleri, kadınları yalnızca seçilebilir kişiler hâline getirmeye yönelik bir çaba olarak değil, kadınların siyasal özne olarak hareket edebilecekleri alanı genişletmeye yönelik bir girişim olarak da değerlendirilmelidir. Kadınların siyasete katılımını teşvik eden destek mekanizmaları ile siyasi partilerin yapısal tercihlerini değiştirmeye yönelik taleplerin birlikte yürütülmesi, derneğin bireysel katılım ile kurumsal dönüşüm arasında ilişki kurmaya çalıştığını göstermektedir.

KA-DER örneği aynı zamanda kadınların siyasal temsili sivil toplum ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin niteliğine dair daha genel bir değerlendirme yapmaya da imkân vermektedir. Sivil toplum kuruluşları kadınların siyasete katılımını teşvik edebilmekte, adayları destekleyebilmekte, temsil eşitsizliğini görünür kılabilmekte ve siyasi partiler üzerinde kamuoyu baskısı oluşturabilmektedir. Ancak adayların belirlenmesi ve listelerdeki konumlarının tayin edilmesi gibi parlamenter temsile doğrudan etki eden kararların siyasi partilerin yetkisinde bulunması, sivil toplum müdahalesinin sınırını oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınların siyasal temsili artırılması, yalnızca kadın örgütlerinin faaliyetlerine bırakılabilecek bir süreç değildir.

Sivil toplumun oluşturduğu talebin kalıcı bir temsil artışına dönüşebilmesi, siyasi partilerin aday belirleme ve karar alma mekanizmalarında kadınların önündeki engelleri azaltan uygulamalarla karşılık bulmasına bağlıdır.

Sonuç olarak KA-DER'in 1997-1999 döneminde kadınların siyasal temsiline katkısı, yalnızca seçim sonuçları üzerinden açıklanabilecek doğrusal bir etki olarak ortaya çıkmamıştır. Derneğin asıl katkısı, kadınların siyasal alana katılımını desteklemesinin yanı sıra temsil eşitsizliğinin ortaya çıktığı kurumsal ve siyasal mekanizmaları görünür kılması ve bu sorunu siyasi partiler ile kamuoyunun gündemine taşıması bakımından belirginleşmiştir. Buna karşılık aday belirleme yetkisinin siyasi partilerde bulunması ve seçim sonuçlarının KA-DER'in müdahale alanı dışındaki çok sayıda siyasal değişkene bağlı olarak şekillenmesi, bu katkının parlamenter temsile dönüşmesinin sınırlarını oluşturmuştur. Bu bakımdan 1999 genel seçimleri, KA-DER açısından yalnızca hedeflenen kadın milletvekili sayısına ulaşıp ulaşılmadığının ölçüldüğü bir seçim olmaktan çok, bir kadın örgütünün siyasal temsil alanına müdahale imkânlarının ve bu müdahalenin siyasi partiler merkezli temsil yapısı içerisindeki sınırlarının belirginleştiği ilk genel seçim deneyimi olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Acuner, S. (2011). 90'lı yıllar ve resmi düzeyde kurumsallaşmanın doğuş aşamaları. A. Bora ve A. Günal (Der.), *90'larda Türkiye'de feminizm* içinde (ss. 125-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Avcil, C. (2023). 90'lı yıllar Türkiye'sinde feminist yayıncılık: Pazartesi dergisi tanıklığına ilişkin içerik analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21(Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı), 743-766. doi: 10.35408/comuybd.1344686
- Bora, A. (2011). Bir yapabilirlik olarak Ka-Der. A. Bora ve A. Günal (Der.), *90'larda Türkiye'de feminizm* içinde (ss. 109-124). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Caul, M. (1999). Women's representation in parliament: The role of political parties. *Party Politics*, 5(1), 79-98. doi: 10.1177/1354068899005001005
- Cumhuriyet. (1999, 8 Mart) s. 5. 02 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/1999/3/8/5> adresinden erişildi.
- Cumhuriyet. (1999, 16 Nisan) s. 8. 02 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/1999/4/16/8> adresinden erişildi.
- Çakır, S. (2014). Feminizm: Ataerkil iktidarın eleştirisi. H. B. Örs (Der.), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (7. Baskı) içinde (ss. 415-475). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çeşnigil, B. Ş. (2019). *1980 sonrası Türkiye'de kadın hareketi ve özel olanın politikleşmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçimen, S., Yapıcı, H., Kaya, E., Gültemen, D., ve Geçmez, T. (Haz.). (2009). *Türk parlamento tarihinde kadın parlamenterler (1935-2009)*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Göl, N. (2010). *Türkiye'de kadın hareketine KA-DER (Kadın adayları destekleme ve eğitme derneği) bağlamında bir bakış* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzelcan Şenol, S. (2010). *Türkiye'de 1980 sonrası kadın hareketi ve feminist yayıncılığın oluşum süreci: Pazartesi dergisi deneyimi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hedef 2000 yılında 55 kadın milletvekili. (1997, 7 Nisan). *Cumhuriyet*, s. 17. 01 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/1997/4/7/17> adresinden erişildi
- Hrant Dink soruyor, Şirin Tekeli cevaplıyor [Şirin Tekeli ile söyleşi]. *Agos*. (2017, 14 Haziran) 01 Eylül 2026 tarihinde <https://www.agos.com.tr/tr/haber/agos-un-arsivinden-hrant-dink-soruyor-sirin-tekeli-cevapliyor-18727> adresinden erişildi.
- KA-DER. (1999, 22 Ocak). Türkiye’nin yarınına imza atacak tüm kadın adaylar. *Cumhuriyet*, s. 19. 02 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/1999/1/22/19> adresinden erişildi.
- Kadınlar hak için savaş verdi. (1998, 5 Aralık). *Cumhuriyet*, s. 3. 01 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/1998/12/5/3> adresinden erişildi.
- Karagöz, B. (2008). Türkiye’de 1980 sonrası kadın hareketinin siyasal temelleri ve “İkinci dalga” uçağı. *Memleket Siyaset Yönetim*, 3(7), 168-190.
- Karakaya Polat, R. ve Çağı, E. (2014). New directions for women’s political development in Turkey: Exploring the implications of the internet for Ka-der. *Information Polity*, 19(3-4), 179-194. doi: 10.3233/IP-140343
- Karayel Bilbil, E., ve Polat, A. F. (2021). Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarında gerçekleştirilen iletişim faaliyetleri. *Selçuk İletişim*, 14(1), 336-362. doi: 10.18094/josc.776538
- Keysan, A. Ö. (2016). Türkiye’deki kadın aktivistlerin sivil toplum söylemleri: Alternatif yaklaşımlar. *Mülkiye Dergisi*, 40(4), 149-191.
- Liste değil, sıralama önemli: KA-DER kadın aday adaylarını tanıttı. (1999, 9 Şubat). *Cumhuriyet*, s. 8. 02 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/1999/2/9/8> adresinden erişildi.
- Özer, M. H., ve Aksoy, C. (2016). İktisadi konulu sivil toplum kuruluşlarının kent ekonomisinin gelişimindeki yeri: Teorik çerçeve. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 387-393.
- Pazartesi. (1999, Mayıs). “Türkiye şartlarında sonuç kötü değil”: Ka-Der’den Şirin Tekeli’yle kadınlar açısından seçim sonuçlarını konuştuk. *Pazartesi*, (50). 02 Eylül 2026 tarihinde https://www.pazartesidergisi.com/pdf/50.pdf?utm_source
- Sanatçılardan KA-DER’e destek. (1998, 21 Nisan). *Cumhuriyet*, s. 6. 01 Eylül 2026 tarihinde <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/katalog/192/1998/4/21/6> adresinden erişildi.
- Şevenk, Gülçin. (2022). 1990’larda Türkiye’de kadın hareketi. *Akademik Araştırma Enstitüsü*. 02 Eylül 2026 tarihinde <https://akademikarastirma.org/1990larda-turkiyede-kadin-hareketi/> adresinden erişildi.
- Taşkın, B. (2021). Political representation of women in Turkey: Institutional opportunities versus cultural constraints. *Open Gender Journal*, 5, 1-20. doi: 10.17169/ogj.2021.106
- Türküne, M. (2014). *Siyaset*. Etkileşim Yayınları.
- Türk Parlamento Tarihi. XIX. Dönem (1991-1995). 1. Cilt. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Türk Parlamento Tarihi. XX. Dönem (1995-1999). 1. Cilt. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- U.S. Department of State. (2000). *1999 country reports on human rights practices: Turkey*. Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor.

- Yaraman, A. (2015). *Türkiye’de kadınların siyasal temsili: Dişiliksiz siyaset* (2. Baskı). Bağlam Yayınları.
- Yüksel, M. (2022). Türkiye’de kadınların parlamentoda temsiliinde siyasal partilerin rolü. *Şarkiyat*, 14(3), 1303-1323. doi: 10.26791/sarkiat.1176145